

KIRJA-ARVIOITA

KOHTI PIKARUOKA-YHTEISKUNTAA?

George Ritzer: *The McDonaldization of Society. An Investigation Into the Changing Character of Contemporary Social Life.* Pine Forge Press, Thousands Oaks 1993

Max Weberille byrokraatia oli tunnetusti yhteiskunnallisen modernisoitumisprosessin kuvastin niin hyvässä kuin pahassa.

Aikaisempaan hallintokäytäntöön verrattuna kasvoton byrokraatia merkitsi mielivallan vähentymistä, kansalaisten tasa-arvoista kohtelua, rationaalisuuden voittoa ja lupaus-ta tehokkuudesta.

Mutta Weber oli tuskallisen tietoinen myös siitä, että muodollisesti rationaalinen toiminta tuottaa usein vähemmän järkeviä lopputuloksia. Poistaessaan mielivallan byrokraatia voi poistaa myös mielikuvituksen. Sen organisaattorakenteet ja toimitakaaavat alkavat helposti kangistaa, tehokkuus jää tavoitteeksi, asiakkaiden palvelu korvautuu byrokraatian itseliikunnalla, eikä inhimilliselle harkinnalle jää enää tilaa.

Weber ennusti, että byrokraattinen organisointimalli leviää kaikkialle ja muodostaa ympärillemme »rautahäkin», josta ei ole pois-pääsyä.

Yhdysvaltalaisen sosiologin George Ritzerin keksintö on verrata hampurilaisravintolaa Weberin rautahäkkiin. Ritzerille McDonald's on metafora kaikesta siitä, mitä kohti olemme menossa.

Miksipä ei? Hampurilaisravintolan hyveet ja heikkoudet ovat paljolti samantapaiset kuin byrokraatian – tai liukuhihnattehtaan.

Samalla tavoin kuin Fordin liukuhihna on antanut nimensä teolliselle tuotantotavalle ja sen logiikkaa noudattavalle yhteiskunnalliselle organisointimallille, fordismille, McDonald'sin voi nähdä palvelutoimintoihin sovitettuna mallina tai ideaalityyppinä.

Moderni pikaruokapaikka on tehokkaaksi standardisoitu, se on nopea ja varma. Pääinvastoin kuin byrokraatiaan siihen ja sen tuotteisiin voi myös luottaa, sillä tuotteet ovat aina tasalaatuisia.

Tasalaatuisia ovat myös tapahtumat palvelupisteessä. Kun astut ovesta sisään, on kuin hyppäisit liukuhihnalle: asetut jonoon, ja kun on vuorosi sinun on jo tiedettävä mitä tilata. Tyttö tiskin takana – joka on aina samannäköinen ja jonka nimi on aina Carita – ottaa muutaman sivuaskelen ja poimii ranskalaiset, styrox-pakattu purilainen odottaa kourussaan, ja normaali kokis on jo valunut pahvimukiin. Syöt, siivoat jälkesi ja poistut.

Hampurilaisbaariin ei jäädä unelmoimaan, eikä siellä syöminen ole sosiaalista. Tilallinen järjestys, kliininen symboli ympäristö ja luultavasti tarkoituksella liian haaleina tarjottavat hampurilaiset ajavat ajoissa kadulle.

Kaikki on suunniteltu tarkoin, arvattavasti erehdyksetkin. Kun hiljattain ostin hampurilaisia ja ehdin pussini kanssa jo kauas kadulle, Carita juoksi minut kiinni ja tarjosi tosi kohteliaasti kymppiä, jonka olin kuulemma maksanut liikaa. Ritzerin kirjaa jo lukeneena arvelin, että Chicagon »McDonald's -yliopistossa» (sellainen todella on) oli vain keksitty järjestää tällainen erehdys joka 10 000:nnele asiakkaalle. Mutta toimin tietysti niin kuin piti, ja mainostin monelle tapahtunutta.

Ray Krocin vuonna 1937 perustama McDonald's on ollut yrityksenä menestys, joka ansaitsee tulla tutkituksi. Yli 13 000:n ravintolan ketju on levittäytynyt läpi universumin: Moskovaan ja Pekingiin, Sveitsin rautateille ja Ruotsinlaivoille. Kulttuurisesti itsetietoisessa Italiassa se otettiin vastaan mielenosoituksin, mutta aina halutessaan sen on onnistunut paaluttaa itselleen arvopaikka kaupunkikeskustasta.

Monet muut ketjut ovat menestyksellisesti kopioineet McDonald'sin mallin, eikä ilmiö tietenkään rajoitu ruokailuun. Yhdysvalloissa on tällä konseptilla toimivia lelu-kauppoja ja kampaamoketjuja, sanomalehtiä ja lääkärinasemia (»McDoctors»).

Kysymys on palvelun paketoimisesta ja paketoitusta tarpeentyydytyksestä. Mallia sovelletaan enemmän tai vähemmän onnistuneesti mitä erilaisimpien tuotteiden valmistuksessa, jakelussa ja markkinoinnissa. Suomalaisessa pankkissakin asiakas voi valita itsepalvelupaketin.

Ritzerin kirjan ansio on siinä, että hän sosiologisoi kaikille tutun arkielämän ilmiön. Hänen sosiologisoitinsa ei kuitenkaan ole erityisen ansiokas. Sosiologista mielikuvitus-

ta käyttämällä hampurilaisbaareita olisi voinut haukata paljon enemmänkin. Ritzerin mukaan McDonaldisoituineissa instituutioissa yksi rationaliteetti, tehokkuuden oppi, syö altaan muut arvot ja merkitykset.

Tällainen tendenssi varmasti on, mutta mitään muita merkityksiä kirjoittaja ei suostu näkemäänkään. Ritzer on niin ihastunut teesiinsä, että hän näkee McDonaldisoitumista ja rosakulttuuria kaikkialla, esimerkiksi koripallon sääntömuutoksissa: 24 sekunnin hyökkäysaika ammattilaiskoripallossa merkitsi pelin nopeutumista, pistemäärien kasvua ja kvantifioitavuuden lisääntymistä, mutta Ritzeriä on vaikea uskoa kun hän väittää sen myös heikentäneen pelin laatua.

Kirjoittajan ääni nousee tavan takaa falsettiin hänen havaitessaan esimerkkejä McDonaldisoitumisesta. Hän ryhtyy jopa kuluttajavalistajaksi ja jakaa neuvoja, joiden avulla kehityksen uhrit voivat vieroittaa itsensä hampurilaisista ja McDonaldisoitumisesta.

Ritzer moittii hampurilaisravintoloita katteettomista lupauksista, siitä että välipaloja väitetään aterioiksi. Mutta hieman samoin on hänen oman kirjansa laita. Ritzer levittää oman intellektuaalisen tuotteen, kymmenen vuoden takaisen artikkelin, kirjaksi ja syöttää lukijalle sen sivuilla samat esimerkit yhä uudelleen ja uudelleen.

McDonald's on pikaruokapaikka, joka ei kai sentään koskaan ole väittänyt olevansa *haute cuisine* -ravintola. Ritzerillä sen sijaan on otsaa esitellä kirjansa osaksi suurta sosiologista traditiota, jossa yhteiskuntateoriaa käytetään ajankohittaisen yhteiskuntakritiikin välineenä.

Sumeilematta hän liittää itsensä klassikkoketjuun ja mainitsee sen muina lisenssinhaltijoina paitsi Weberin myös Georg Simmelin, Emile Durkheimin, Karl Marxin, C. Wright Millsin ja Jürgen Habermasin. Mutta siinä missä mainitut mestarit ovat tarjonneet lukijoilleen pysyvää hengenravintoa, Ritzer tarjoaa – vain hampurilaisen.

Hampurilaisen kokoisissa tutkimuksissa ei ole sinänsä mitään pahaa, sillä hampurilaisetkin voivat olla hyviä. Mutta on Classics kuitenkin aivan eri asia kuin McClassics.

Antti Karisto